

EN FAZLA TURİZM GELİRİNE SAHİP 10 ÜLKE İÇİN TURİZM GELİRLERİ- EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL NEDENSELLİK YAKLAŞIMI

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 38, Sayı 2, 2020
s. 215-227

Mehmet AYDIN

Arş.Gör., Sakarya Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Ekonometri Bölümü
mehmetaydin@sakarya.edu.tr

Öz: Bu çalışmada, ekonomik büyüme ile turizm gelirleri arasındaki ilişki en fazla turizm gelirin sahip 10 ülke (ABD, İspanya, Fransa, Tayland, Birleşik Krallık, İtalya, Avustralya, Almanya, Japonya, Hindistan) için 1995-2018 dönemi verileri kullanılarak araştırılmıştır. Bu kapsamda, Konya (2006) panel nedensellik analizi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Sonuçlar, Tayland ve Almanya için turizm yanlı ekonomik büyüme hipotezinin geçerli olduğunu gösterirken, İspanya için geri besleme hipotezinin ve ABD, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Avustralya, Japonya ve Hindistan için yansızlık hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. İncelenen ülkelerin genelinde nedensellik ilişkisine rastlanmaması, bu ülkelerin ekonomilerinin içerisindeki turizm sektörünün payının nispeten düşüklüğüne bağlanabilir. Analiz sonuçlarına göre elde edilen diğer bulgular turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü veya çift yönlü ilişkilerin varlığını göstermektedir. Buna göre bu ülkeler için turizm rolünün genişletilmesine yönelik politikaların uygulanması ekonomik refah açısından faydalı olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Turizm, büyüme, panel nedensellik testi, yansızlık hipotezi, geri besleme hipotezi.

**TOURISM REVENUES-ECONOMIC
GROWTH NEXUS FOR TOP 10
TOURISM REVENUE COUNTRIES:
PANEL CAUSALITY APPROACH**

*Hacettepe University
Journal of Economics and
Administrative
Sciences
Vol. 38, Issue 2, 2020
pp. 215-227*

Mehmet AYDIN

Res.Assist. Sakarya University
Department of Econometrics
mehmetaydin@sakarya.edu.tr

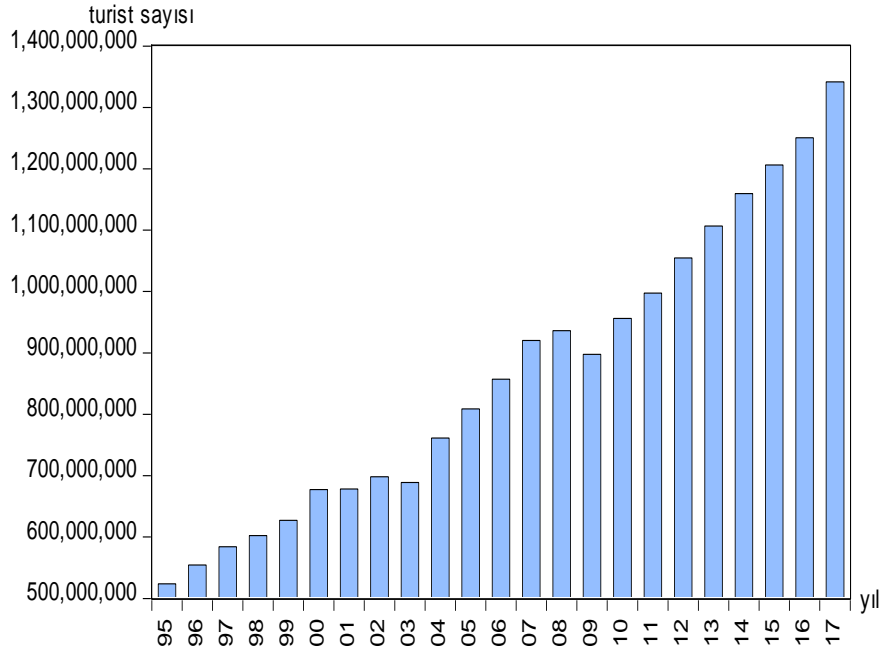
A**bstract:** In this study, the relationship between economic growth and tourism revenues is investigated using data from the 1995-2018 period for the top 10 tourism revenue countries (USA, Spain, France, Thailand, United Kingdom, Italy, Australia, Germany, Japan, India). In this context the relationships between variables are examined using Kónya (2006) panel causality analysis. The results show that the tourism led growth hypothesis is valid for Thailand and Germany, whilst the feedback hypothesis is valid for Spain and the neutrality hypothesis is valid for the USA, France, UK, Italy, Australia, Japan and India. The fact that there is no causal relationship according to the overall results may be due to the relatively low share of the tourism sector in the economies of these countries. Other findings of the analysis indicate the existence of unidirectional or bidirectional causality between tourism revenues and economic growth. Accordingly, it will be beneficial for the economic welfare to implement policies to expand the tourism role for these countries.

Keywords: *Tourism, growth, panel causality test, feedback hypothesis, neutrality hypothesis.*

GİRİŞ

Turizm, ülkelerin kalkınması için gerekli olan sermayenin sağlanmasında üstlendiği rolü ile ülke ekonomileri için büyük önem arz etmektedir. Ekonomi üzerindeki etkisi ve öneminden dolayı bacasız sanayi olarak da adlandırılan turizm, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında havayolları ve diğer ulaşım kanallarında yaşanan gelişmelerle birlikte küresel etkilere ulaşmıştır. Her geçen gün daha da artan etkisiyle birlikte turizm, istihdam yaratma, vergi katkısı, sermaye yatırımı ve katma değer açısından en büyük sektör olarak tanımlanmaktadır (Aslan, 2008: 1-12). Gerek istihdam gerekse gelir yaratma kabiliyeti sebebiyle birçok toplumun ekonomilerinde büyük bir yer edinmiştir. Artan turizm faaliyetleri turizmi, dünyada en hızlı büyüyen ve gelişen ekonomik etkinliklerden biri haline getirmiştir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri dünyadaki turist sayısının her geçen yıl daha da artmasıdır. Grafik 1’de görüleceği üzere dünyadaki turist sayısı 1995-2017 yılları arasında yaklaşık iki kattan daha fazla artarak 523 milyondan 1 milyar 341 milyona ulaşmıştır. Bu sonuçlar, turizmin ne kadar büyük bir potansiyele sahip olduğunun önemli bir göstergesidir.

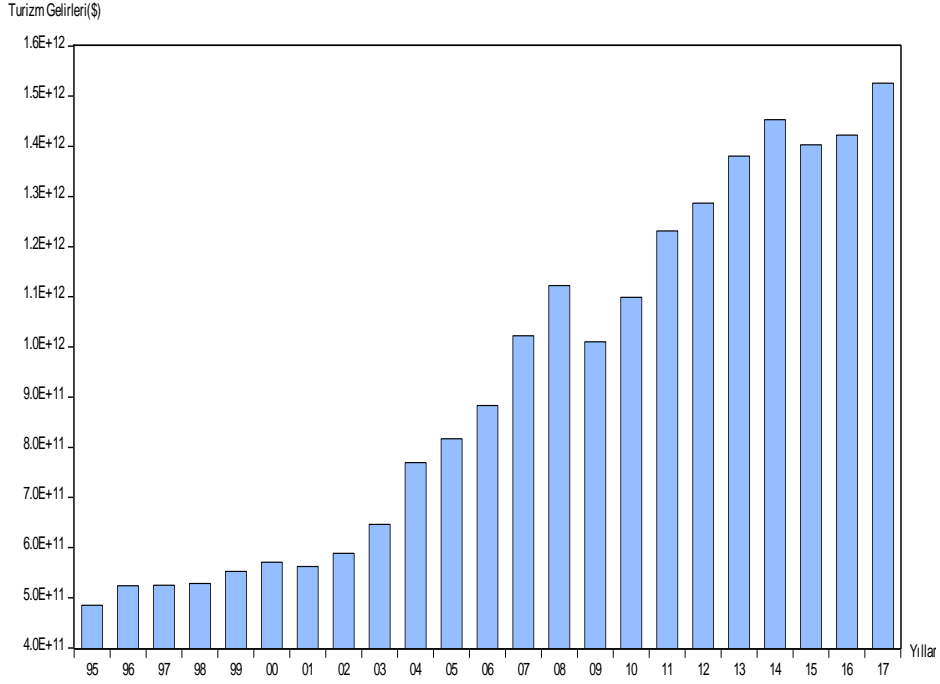
Grafik 1. Dünyada Turist Sayısı (1995-2017)

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı (2019).

Dünyada turist sayısının yıllar boyunca giderek artan bir trend izlemesi, turizm gelirlerinin de önemli ölçüde artmasını sağlamıştır. Grafik 2’de görüleceği üzere 1995-2017 yılları arasında turizm gelirleri 1995’ de 400 milyar 849 milyon dolar iken 2017 yılında bu rakam 1 trilyon 520 milyar doları bulmuştur.

Grafik 2. Dünyada Turizm Gelirleri (1995-2017)

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı (2019).

Turizm sektörü ülkeler düzeyinde incelendiğinde ise, 2016 ve 2017 yılı verilerine göre turizm gelirleri açısından en fazla turizm gelirine sahip 10 ülke Tablo 1.’de verilmiştir. En fazla turizm gelirine sahip 10 ülkenin toplam turizm gelirleri, dünya turizm gelirlerinin yaklaşık olarak %40’ını oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılacak ülke grubu bu durum dikkate alınarak belirlenmiştir.

Tablo 1. En Fazla Turizm Gelirine Sahip 10 Ülke

Sıra	Ülke	Turizm Gelirleri 2017	Turizm Gelirleri 2016	2017'nin 2016'ya göre % değişim oranı
1	ABD	210.7 milyar	206.9 milyar	1.9
2	İspanya	68.0 milyar	60.5 milyar	10.1
3	Fransa	60.7 milyar	54.5 milyar	9
4	Tayland	57.5 milyar	48.7 milyar	13.1
5	Birleşik Krallık	51.2 milyar	47.9 milyar	12.1
6	İtalya	44.2 milyar	40.2 milyar	7.7
7	Avustralya	41.7 milyar	37.0 milyar	9.3
8	Almanya	39.8 milyar	37.4 milyar	4.2
9	Japonya	34.1 milyar	30.6 milyar	14.4
10	Hindistan	27.3 milyar	22.4 milyar	21.8

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı (2019).

Turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin doğru analiz edilebilmesi, ekonomik büyüme ile turizm politikalarının belirlenmesi aşamasında karar alıcılar için önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bu değişkenler arasındaki ilişki üzerinden farklı turizm politikaları öneren dört farklı hipotez bulunmaktadır. Bu hipotezlerden ilki, ilişkinin yönünün turizmden ekonomik büyümeyi doğru olduğunu savunan turizm yanlı ekonomik büyüme hipotezidir. Bu hipotezle, turizmin yeni istihdam olanakları yaratması ve döviz kazançlarını arttırması açısından ekonomik büyüme sürecinde potansiyel bir faktör olduğu ileri sürülmektedir. Büyüme yanlı turizm hipotezinde ise, ilişkinin yönünün ekonomik büyümeden turizme doğru olduğu ve bunun nedeni olarak ekonomik büyümenin çeşitli kanallarla uluslararası turizme katkı sağlayacağı gösterilmektedir. Ekonominin büyümesi, turizm ile ilgili sektörlerde yeni iş fırsatları ve beraberinde bir rekabet ortamı yaratacaktır. Artan rekabet ortamı ise turizm maliyetlerini azaltarak turizm gelirlerinin artmasını sağlayacaktır (Katırcıoğlu, 2009: 331-343). Bir diğer hipotez olan geri besleme hipotezinde, ekonomik büyüme ve turizmin arasında karşılıklı iki yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu hipoteze göre turizm ve ekonomik büyüme ortaklaşa belirlenmekte ve birbirini etkilemektedir. Bu hipotezin geçerli olması durumunda, turizm sektöründe meydana pozitif gelişmelerin, ekonomik büyümeyi arttıracak ve buna bağlı olarak ekonomik büyümedeki değişimlerin turizm üzerine yansıtacağı savunulmaktadır (Tugcu, 2014: 207-212). Son olarak yansızlık hipotezinde, turizm ile ekonomik büyümenin birbirini anlamlı bir şekilde etkilemediği savunulmaktadır. Uluslararası turizm ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olmaması durumunda bu hipotez doğrulanmaktadır. Bu hipotezin geçerli olması durumunda turizmin ekonomik büyümeyi ve ekonomik büyümenin turizmi çok az ya da hiç etkilemediği sonucuna varılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı en fazla turizm gelirin sahip 10 ülke için ekonomik büyüme ve turizm arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmanın turizm-ekonomik büyüme literatürüne katkısı hem kullanılan ülke grubu hem de kullanılan ekonometrik

yöntem açısından diğer çalışmalardan ayrışmasıdır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin daha çok zaman serisi ve panelin geneline ait sonuçlar veren yöntemler kullanılarak araştırıldığı görülmektedir. Çalışmada kullanılan Konya panel nedensellik testi ise ülkeler için bireysel sonuçlara yer vermesi yönü ile bu yöntemlerden farklılaşmaktadır. Ayrıca, yazarın en iyi bilgisine göre en fazla turizm gelirine sahip 10 ülke için yapılan ilk çalışma olması yönü ile literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın takip eden bölümlerinde aşağıdaki sıralama takip izlenmektedir; ikinci bölümde turizm-ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmalara ilişkin literatür taramasına, üçüncü bölümde ampirik analizde kullanılacak ekonometrik metodolojiye, dördüncü bölümde ampirik analizden elde edilen bulgulara ve beşinci bölümde sonuç ve değerlendirmeye yer verilmektedir.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların genelinde, ekonomik büyüme ile turizm gelirleri arasında bir ilişkinin olup olmadığı ve var ise bu ilişkinin yönünün belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmalarda olası ilişkilerin çoğunlukla nedensellik ve eşbütünlük testleri yardımıyla incelendiği görülmektedir. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar incelendiğinde, ilişkinin yönü hakkında kesin bir görüş birliği olmadığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları, kullandıkları veri dönemi, yöntem, ülke grubu ve elde ettikleri sonuçlar ile birlikte Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2.’deki çalışmaların sonuçları, ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasındaki ilişki üzerinden farklı politikalar öneren dört farklı hipotez altında değerlendirildiğinde Turizm Yanlı Büyüme Hipotezini ortaya koyan çalışmalar; Gunduz, Hatemi-J (2005); Akinboade, Braimoh (2010); Cortés-Jiménez, Pulina (2010) Mishra *vd.* (2011) çalışmaları ile ön plana çıkarken, Büyüme Yanlı Turizm Hipotezini destekleyen çalışmalar; Oh (2005), Kadir *vd.* (2010) çalışmaları ile karşımıza çıkmaktadır. Geri Besleme Hipotezini destekleyen çalışmalar ise; Dritsakis (2004), Katircioglu (2009), Massidda ve Mattana (2013), Corrie *vd.* (2013), Louca (2013), Tugcu (2014) ve Seghir *vd.* (2015) çalışmaları ile destek görmektedir. Son olarak Yansızlık hipotezini destekleyen çalışmalar ise Kızılkaya (2018) çalışması ile ön plana çıkmaktadır. Çalışma sonuçlarının farklılıklar göstermesi çalışmalarda kullanılan veri dönemlerinin, değişkenlerin ve ekonometrik analizlerin farklılıklar göstermesi ile açıklanabilmektedir.

Tablo 2. Turizm-Ekonomik Büyüme Literatür Taraması

Yazar	Periyot	Yöntem	Ülke Grubu	Sonuçlar
Dritsakis (2004)	1960:1–2000:4	Johansen Eb. ve Granger Ned.	Yunanistan	Turizm ↔ Büyüme
Gunduz ve Hatemi-J (2005)	1963-2002	Kaldıraçlı Bootstrap Ned.	Türkiye	Turizm → Büyüme
Oh (2005)	1975:1–2001:1	Engle ve Granger Eb. ve Granger Ned.	Kore	Büyüme → Turizm
Katircioglu (2009)	1960–2006	Granger Ned. Toda-Yamamoto Ned.	İtalya	Turizm ↔ Büyüme
Akinboade ve Braimoh (2010)	1980-2005	Granger Ned.	Güney Afrika	Turizm → Büyüme
Cortés-Jiménez, Pulina (2010)	1954–2000	VECM ve Granger Ned.	İtalya ve İspanya	Turizm → Büyüme
Kadir vd. (2011)	1994-2004	Granger Ned. Toda-Yamamoto Ned.	Malezya	Büyüme → Turizm
Kızılkaya (2018)	1965-2016	Bootstrap Ned.	Türkiye	Turizm ≠ Büyüme
Mishra vd. (2011)	1978-2009	Johansen Eb. ve Granger Ned.	Hindistan	Turizm → Büyüme
Corrie vd. (2013)	2000Q3-2010Q2	Johansen Eb. ve Granger Ned.	Avustralya	Turizm ↔ Büyüme
Louca (2013)	1980 - 2012	Granger Ned.	Birleşik Krallık	Turizm ↔ Büyüme
Massidda, Mattana (2013)	1987:1-2009:4	Johansen Eb. ve Granger Ned.	İtalya	Turizm ↔ Büyüme
Tugcu (2014)	1998-2011	Dumitrescu ve Hurlin Panel Ned.	Avrupa, Asya ve Afrika Ülkeleri	Turizm ↔ Büyüme
Seghir vd. (2015)	1988-2012	Panel eşbütünleşme ve nedensellik	49 Ülke	Turizm ↔ Büyüme

Not: → tek yönlü ve ↔ çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ve ≠ nedensellik ilişkisi olmadığını göstermektedir.

2. EKONOMETRİK YÖNTEM

Konya (2006) tarafından önerilen panel nedensellik testi, görünürde ilişkisiz regresyon (SUR) modellerine dayanmakta ve her bir kesit birimine yönelik kritik değerler bootstrap yöntemi ile hesaplanmaktadır. Temelini oluşturan bu iki özellik sayesinde yatay kesit bağımlılığı varsayımı esnetilebilmektedir. Ayrıca bu yöntem ile durağan olmayan ya da eşbütünleşik olmayan seriler ile nedensellik ilişkisinin araştırılmasına imkân verilmektedir (Konya, 2006).

Konya panel nedensellik testinde kullanılan denklem sistemi aşağıdaki şekildedir (Konya, 2006).

$$\begin{aligned}
 Y_{1,t} &= c_{1,1} + \sum_{i=1}^{ky_1} \beta_{1,1,i} Y_{1,t-i} + \sum_{i=1}^{kx_1} \delta_{1,1,i} X_{1,t-i} + \varepsilon_{1,1,t} \\
 Y_{2,t} &= c_{1,2} + \sum_{i=1}^{ky_1} \beta_{1,2,i} Y_{2,t-i} + \sum_{i=1}^{kx_1} \delta_{1,2,i} X_{2,t-i} + \varepsilon_{1,2,t} \\
 &\vdots \\
 Y_{N,t} &= c_{1,N} + \sum_{i=1}^{ky_1} \beta_{1,N,i} Y_{N,t-i} + \sum_{i=1}^{kx_1} \delta_{1,N,i} X_{N,t-i} + \varepsilon_{1,N,t}
 \end{aligned} \tag{1}$$

$$\begin{aligned}
 X_{1,t} &= c_{2,1} + \sum_{i=1}^{ky_2} \beta_{2,1,i} Y_{1,t-i} + \sum_{i=1}^{kx_2} \delta_{2,1,i} X_{1,t-i} + \varepsilon_{2,1,t} \\
 X_{2,t} &= c_{2,2} + \sum_{i=1}^{ky_2} \beta_{2,2,i} Y_{2,t-i} + \sum_{i=1}^{kx_2} \delta_{2,2,i} X_{2,t-i} + \varepsilon_{2,2,t} \\
 &\vdots \\
 X_{N,t} &= c_{2,N} + \sum_{i=1}^{ky_2} \beta_{2,N,i} Y_{N,t-i} + \sum_{i=1}^{kx_2} \delta_{2,N,i} X_{N,t-i} + \varepsilon_{2,N,t}
 \end{aligned} \tag{2}$$

Eşitlik sisteminde, k bilgi kriterleri (Akaïke ve Schwarz) ile hesaplanan uygun gecikmeyi, N (j=1,2,...N) kesit birim sayısını ve t (t=1,...T) zaman boyutunu göstermektedir (Konya, 2006). Konya panel nedensellik testi, bootstrap kritik değerlerine sahip Wald test istatistiğini baz almaktadır. Her kesit birimi için ayrı kritik değerler üretilmesinden dolayı kesit birimlerinin tümüne ait ortak bir hipotez gerektirmemektedir (Aydın, 2018).

Bu sistemde nedensellik ilişkileri aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır (Konya, 2006).

i) Tüm birimler için $\delta_{1,j,i}$ parametresi sıfıra eşit değilken, $\beta_{2,j,i}$ parametresi sıfıra eşit ise ilişkinin yönü X ten Y' ye doğrudur.

ii) Tüm birimler için $\beta_{2,j,i}$ parametresi sıfıra eşit değilken, $\delta_{1,j,i}$ parametresi sıfıra eşit ise, ilişkinin yönü Y' den X' e doğrudur.

iii) Tüm birimler için $\delta_{1,j,i}$ ve $\beta_{2,j,i}$ parametreleri eş zamanlı olarak sıfıra eşit değilse, ilişkinin yönü X ve Y arasında çift yönlüdür.

iv) Tüm birimler için $\delta_{1,j,i}$ ve $\beta_{2,j,i}$ parametreleri eş zamanlı olarak sıfıra eşit ise, X ve Y arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur.

Denklemin tahmin edilmesi aşamasında optimal gecikme uzunluğunun doğru belirlenmesi, bir spesifikasyon hatasına düşülmemesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda, gecikme uzunluğu Konya 2006 çalışması izlenerek; denklem sistemi için 1 ile 4 arasında her muhtemel gecikme çifti için Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerini minimum kılan gecikme kombinasyonu ile belirlenmektedir (Konya, 2006).

3. AMPİRİK ANALİZ

Bu çalışmada, turizm gelirleri-ekonomik büyüme ilişkisi en fazla turizm gelirin sahip 10 ülke (ABD, İspanya, Fransa, Tayland, Birleşik Krallık, İtalya, Avustralya, Almanya, Japonya, Hindistan) için 1995-2018 yılı verileri kullanılarak Konya (2006) panel nedensellik testi yardımıyla incelenmiştir. Çalışmada kullanılan turizm (uluslararası turizm gelirleri, US\$) ve ekonomik büyüme (GDP sabit fiyatlarla, US\$) verileri Dünya Bankası veri tabanı aracılığıyla elde edilmiştir. Çalışmada ele alınan veri dönemi ilgili ülkeler için veri uygunluğu gözetilerek belirlenmiştir. Turizm gelirleri-ekonomik büyüme ilişkisine yönelik Konya panel nedensellik analizi bulguları sırası ile Tablo 3. ve Tablo 4.'de özetlenmiştir.

Tablo 3. Konya Panel Nedensellik Analizi Sonuçları: Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme

H₀: Ekonomik Büyüme, Turizmin nedeni değildir.				
Ülke	Wald İst.	Kritik Değerler (Bootstrap)		
		%1	%5	%10
ABD	2.3243	28.0310	13.9723	9.322
İspanya	8.8821*	20.3922	10.2214	7.0032
Fransa	0.0105	21.1835	10.7987	7.2465
Tayland	0.5965	28.3674	14.475	9.9542
Birleşik Krallık	6.2001	21.3689	10.6967	7.3012
İtalya	1.4462	19.7216	10.4331	6.7667
Avustralya	0.1221	31.8623	16.3315	11.4264
Almanya	0.1138	27.1104	14.0354	9.3069
Japonya	0.3261	31.8137	16.734	11.7478
Hindistan	15.2344	72.6738	32.7619	23.3616

Not: *, %10 anlamlılık seviyesinde temel hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir. Uygun gecikme uzunluğu Akaike kriteri baz alınarak 1 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4. Konya Panel Nedensellik Analizi Sonuçları: Ekonomik Büyüme ile Turizm Gelirleri

H₀: Turizm, Ekonomik büyümenin nedeni değildir.				
Kritik Değerler (Bootstrap)				
Ülke	Wald İst.	%1	%5	%10
ABD	0.5942	25.6882	13.7205	9.5423
İspanya	40.2614***	27.3259	13.1887	8.8835
Fransa	0.8815	30.1634	15.8365	10.7251
Tayland	18.2016*	35.7856	18.6102	13.3324
Birleşik Krallık	1.6855	26.5105	14.3468	9.4558
İtalya	1.4572	28.5428	14.4516	10.0012
Avustralya	1.0124	20.8835	11.2215	7.6259
Almanya	118.3635***	31.0561	15.5898	10.6661
Japonya	5.4335	23.3215	11.3844	7.6318
Hindistan	0.5245	20.1121	10.3875	6.9965

Not: * ve *** sırasıyla %10 ve %1 anlamlılık seviyesinde temel hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir. Uygun gecikme uzunluğu Akaike kriteri baz alınarak 1 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. ve Tablo 4.'deki sonuçlar değerlendirildiğinde incelenen dönemde; Tayland ve Almanya'da turizmden ekonomik büyümeye yönelik bir nedensellik olduğu görülmektedir. Sonuçlar ayrıca, İspanya'da çift yönlü nedenselliği ve diğer ülkelerdedeğişkenler arasında nedensellik ilişkisi olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlar, Tayland ve Almanya için turizm yanlı ekonomik büyüme hipotezinin geçerli olduğunu gösterirken, İspanya için geri besleme hipotezinin ve ABD, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Avustralya, Japonya ve Hindistan için yansızlık hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

En fazla turizm gelirin sahip ülkelerin genelinde yansızlık hipotezinin geçerli olması, ele alınan ülkelerin ekonomilerinin büyüklüğü ile açıklanabilir. Örneğin Amerika 2017 yılında en fazla turizm gelirin sahip ülke olmasına rağmen turizmin ekonomik büyüme içindeki payı aynı dönem için yalnızca %7,7'dir. Turizm yanlı büyüme hipotezinin geçerli olduğu Tayland için ise turizmin ekonomik büyüme içiresindeki payı 2017 yılı için %21,2'dir.

SONUÇ

Bu çalışmada, turizm gelirleri-ekonomik büyüme ilişkisi en fazla turizm gelirin sahip 10 ülke (ABD, İspanya, Fransa, Tayland, Birleşik Krallık, İtalya, Avustralya, Almanya, Japonya, Hindistan) için 1995-2018 yılı verileri kullanılarak Konya (2006)

panel nedensellik analizi yardımıyla araştırılmıştır. Analiz sonuçları geçerli olan hipotezler bakımından aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir:

I) Turizm yanlı ekonomik büyüme hipotezinin geçerli olduğu ülkeler: Tayland ve Almanya

II) Geri besleme hipotezinin geçerli olduğu ülkeler: İspanya

III) Yansızlık hipotezinin geçerli olduğu ülkeler: ABD, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Avustralya, Japonya ve Hindistan

Çalışmada elde edilen sonuçlar geçerli hipotezler bakımından değerlendirildiğinde incelenen ülkelerin genelinde (on ülkeden yedisinde) yansızlık hipotezinin geçerli olduğu görülmektedir. Bu durum, bu ülkelerin ekonomilerinin içerisindeki turizm sektörünün payının nispeten düşüklüğünün bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu ülkelerin, büyük ekonomilere sahip olduğu ve bu ekonomilerin çok çeşitli sektörlerden beslendiği düşünülürse, bu sonuçların elde edilmesi bu duruma bağlanabilir. Bununla birlikte bu sonuçlar bu ülkeler ve ekonomik büyümeleri için turizm potansiyelinin önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Bu kapsamda, bu ülkelere ekonomileri içerisinde turizm sektörünün payını arttırmaya yönelik politikalar uygulamaları önerilmektedir. Analiz sonuçlarına göre elde edilen diğer sonuçlar turizm yanlı ekonomik büyüme ve geri besleme hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara sahip ülkeler için turizm rolünün genişletilmesine yönelik politikaların uygulanması ekonomik refah açısından faydalı olacaktır.

Elde edilen sonuçlar ülke bazlı olarak değerlendirildiğinde ise literatürdeki çalışmalardan daha farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Örneğin, İtalya için Katircioglu (2009), Massidda ve Mattana (2013) geri besleme hipotezinin geçerli sonucuna ulaşırken, Cortés-Jiménez, Pulina (2010) turizm yanlı büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonucunu elde etmiştir. Bu çalışmada ise yansızlık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine benzer şekilde, Mishra *vd.* (2011), Hindistan'da turizm yanlı ekonomik büyüme hipotezinin geçerli olduğunu, Corrie *vd.* (2013), Avustralya'da geri besleme hipotezinin geçerli olduğunu ve Louca (2013), Birleşik Krallık'ta geri besleme hipotezinin geçerli olduğunu gösteren bulgular bulmasına karşılık bu çalışmada bu ülkeler için de yansızlık hipotezinin geçerli olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu durum birkaç farklı nedenle açıklanabilir. İlk olarak veri ölçümleri, kullanılan veri dönemleri ve kullanılan yöntemlerdeki farklılıklar bu farklılıkların nedenleri olarak gösterilebilir.

Sonuç olarak elde edilen bu bulgular, en fazla turizm gelirin sahip olan ülkelerin politika yapıcılarına büyüme, turizm ve ekonomik büyüme üzerine etkili politikalar şekillendirmeleri için yararlı bilgiler sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Akinboade, O. A., Braimoh, L. A. (2010), "International tourism and economic development in South Africa: A Granger causality test", *International Journal of Tourism Research*, 12(2), 149-163.
- Aslan, A. (2008), "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi Üzerine Ekonometrik Analiz", *MPRA*, Paper No. 10611, posted 19. September, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/10611/>, E.T.:19.05.2020
- Aydın, M. (2018), "Enerji Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler Örneği", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(1), 1-15.
- Corrie, K., Stoeckl, N., Chaiechi, T. (2013), "Tourism and Economic Growth in Australia: an Empirical Investigation of Causal Links", *Tourism Economics*, 19(6), 1317-1344.
- Cortes-Jimenez, I., Pulina, M. (2010), "Inbound Tourism and Long-Run Economic Growth", *Current Issues in Tourism*, 13(1), 61-74.
- Dritsakis, N. (2004), "Tourism as a Long-Run Economic Growth Factor: An Empirical Investigation for Greece Using Causality Analysis", *Tourism Economics*, 10(3), 305-316.
- Dünya Bankası Veri Tabanı (2019). <https://data.worldbank.org/>, ET:15.02.2019
- Gunduz, L., Hatemi-J, A. (2005), "Is the tourism-led growth hypothesis valid for Turkey?", *Applied Economics Letters*, 12(8), 499-504.
- Kadir, N., M.S. Abdullah, S. Nayan (2010), "The Causal Relationship between Tourism and Economic Growth in Malaysia: Evidence from Multivariate Causality Tests", *Tourism & Management Studies*, 6, 16-24.
- Katircioğlu, S. (2009), "Testing the Tourism-Led Growth Hypothesis: The Case of Malta", *Acta Oeconomica*, 59(3), 331-343.
- Kızılkaya, Ö.Ü.O. (2018), "Türkiye'de Turizm Gelirleri ve Büyüme İlişkisinin Bootstrap Nedensellik Testi ile İncelenmesi", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(218-227).
- Kónya, L. (2006), "Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach", *Economic Modelling*, 23(6), 978-992.
- Louca, C. (2013), "Tourist Arrivals and Economic Growth: Time-Series Evidence from the United Kingdom", *Journal of Regional & Socio-Economic Issues*, 3(2).
- Massidda, C., P. Mattana (2013), "A SVECM Analysis of the Relationship Between International Tourism Arrivals, GDP and Trade in Italy", *Journal of Travel Research*, 52(1), 93-105.
- Mishra, P.K., H.B. Rout, S.S. Mohapatra (2011), "Causality Between Tourism and Economic Growth: Empirical Evidence from India", *European Journal of Social Sciences*, 18(4), 518-527.
- Oh, C.O. (2005), "The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy", *Tourism Management*, 26(1), 39-44.

- Seghir, G.M., B. Mostéfa, S.M. Abbas, G.Y. Zakarya (2015), “Tourism Spending-Economic Growth Causality in 49 Countries: A Dynamic Panel Data Approach”, *Procedia Economics and Finance*, 23(1613-1623).
- Tugcu, C.T. (2014), “Tourism and Economic Growth Nexus Revisited: A Panel Causality Analysis for the Case of the Mediterranean Region”, *Tourism Management*, 42, 207-212.